

Finn „végvár” az Európára nyitott orosz „ablak” alatt

Gondolatok a finn identitás formálódásáról két tanulmánykötet kapcsán

Saint-Petersburg. Russian, European and Beyond. Ed. by JOENIEMI, Pertti. Saint-Petersburg State University Press, 2001; Imperial and National Identities in Pre-Revolutionary, Soviet, and Post-Soviet Russia. CHULOS, Chris J. and REMY, Johannes (eds.) SKS, Helsinki 2002.

A nemzetközi szerzőgárda írásából összeállított 95, illetve 242 oldalas, angol nyelvű tanulmánykötetek nem sokkal (és nem véletlenül) Szent-Pétervár alapításának 300. évfordulója előtt jelent meg, és egyformán izgalmas a témaválasztásuk. Az első azt vizsgálja, hogy milyen volt a metropolisz hatása az orosz és az észak-európai identitás formálódására. Az utóbbi (térben és időben is) tágabb dimenziókban járja körül a politikai rendszerek által is tagolt csoporttudatok problematikáját.

Könnyű eltévedni az identitások útvesztőjében, főleg ha távolról szemléljük és csak felületesen ismerjük azokat, vagy pedig sehogyan, rosszabb esetben „másodkézből”, közvetítők által torzítva. Innen, Magyarországról nézve, már egybemosódhatnak a határok „Kelet”, a „Baltikum” és „Skandinávia” között. A finnek történetesen úgy gondolják, hogy egyik régióhoz sem tartoznak, legjobb esetben is „Fenno-skandia” része az országuk, de manapság már az „Észak-Európa” fogalom kiterjesztése ellen sincs kifogásuk. Így kerülhettek a (mi felületes fogalmaink szerinti) „skandináv” szerzők mellé lett, észt és – *horribile dictu* – orosz kutatók. De hol húzódtak régebben, és meddig terjeszthetők ki ma ezek a régióhatárok? Az egyik megközelítés miatt emeli ki Szent-Pétervárat a számára „idegen” orosz testből, a másik miért nem tekinti el-

különültnek? *Mi az „észak-európai identitás”? Mi az, ami megkülönbözteti egy-mástól az orosz, a birodalmi és a szovjet identitásokat, és van-e bennük valami közös, ami a folytonosságot biztosította?*

Láthatóan politikai rendszer-specifikus, kultúrafüggő és ideologikus fogalmakkal van dolgunk, hiszen (csak a mögöttünk hagyott 200 év alatt) oly sokszor változott hermeneutikájuk, attól függően, hogy melyik történelmi korszakban mely nemzet politikai elitjének fogalomkincséhez tartoztak. A két könyv számos kérdést vet fel (és hagy megválaszolatlanul), továbbá nem is olyan régen még tabunak számító problémákat jár körül, mítoszokról lebbenti fel a fátylat.

Legendák és mítoszok születése

Oroszországra már több évszázaddal a „multikulturalizmus” fogalmának általános elterjedése előtt a kulturális sokszínűség volt a jellemző, annak minden mai értelemben vett velejárójával együtt. A birodalommá terebélyesedett ország jogi-politikai értelemben is egy nehezen kormányozható konglomerátum volt, amely államigazgatási szempontból is nagyon megkésve lépte át a modernitás küszöbét, és amikor ezt megtette, akkor már úgy hívták, hogy „Szovjetunió”.

Oroszország mindenkori megítélése a történelem folyamán legalább annyira elmentmondásos volt, mint az értékítélet-alkotókhoz való aktuális orosz viszony. A nyugati kereszténység és az ortodoxia nagy regionális törésvonalának keleti oldaláról félelmekkel és vágyakozással teli ambivalenciával tekintettek az európai Nyugatra, néha szinte egyszerre akarván felzárkózni

hozzá és/vagy elzárkózni tőle.¹ Az elmúlt századok során igen gyakran a *katonai szövetséges – ellenség* szélsőségei között ingadoztak az akár radikálisan is előjelet váltó kapcsolatok, kitűnően demonstrálva a nyugati attitűd esetében szintén fellelhető erősen ideologikus töltést. A kontraszt struktúráról tényezőként jelent meg a modernizáció és a tradicionálizmus kérdéseire való orosz viszonyulásban is, melynek legismertebb lecsapódása a *zápádnnyik – szlavofil szembenállásban* manifesztálódott.

A „mélyorosz” szlavofilizmus paradoxona, hogy pusztán létevével bizonyította az Európához fűződő kapcsolatok eltéphetetlenségét: saroktételei nyugat-európai teóriákból és életérzésekből merítettek, de ellenségképe a „dekadens” Nyugat, mellyel szembe nem a létező Oroszországot állította, hanem egy *idealizált-modernizált Russz* képzetét mint az általános európai szint elérésének előfeltételét. A *nyugatoság* a hivatalos népiséggel és a szlavofilizmussal szemben álló, különböző árnyalatú orosz liberális nézetek laza együttese volt. Képviselőinek sem volt koherens politikai elmélete, de még a megoldás látszatával kecsegtető programmal sem bírtak. A fentiekből nem következik, hogy a szlavofilek jobban ismerték volna az orosz társadalmi viszonyokat, vagy hogy a zápádnnyikok jobban értették volna Európát.

A hatalom mindenkori birtokosai (már a 17. század kezdete óta bizonyíthatóan) igen érzékenyek voltak a róluk kialakított képre, legyen szó akár a nagyon diffúz közvélekedésről, vagy a belső viszonyok külső megítéléséről, az úgynevezett „országimázsról”. Ez azért is fontos, mert a rendelkezésre álló eszközök segítségével tudatosan formálták a csoporttudatot, legyen szó „birodalmi”, „orosz” vagy „szovjet” identitásról.²

¹ Ezt jól érzékelteti pld. az I. Péternek tulajdonított mondás: „*Még néhány évtizedig szükségünk van Európára, de aztán hátat fordítunk neki.*”

² Lásd részletesebben: HELMBERG-HIRN, Elena: *Imperial Places and Stories*. In: *Imperial and National Identities in Pre-Revolutionary*,

Legendák és mítoszok születtek, átalakultak és túléltek megteremtőiket, vagy észrevétel nélkül elhaltak, egyszóval élték önálló életüket.

„*Ablaknyitás Európára*”:
a város alapítása

A nyugat-európai típusú (tegyük hozzá: imaginárius) polgárosodási modelltől eltérő és ehhez a gyakorlathoz kapcsolódó sajátos jellemzőkkel bíró orosz nemzeti eszmeáramlatok a történelmet is „föülírták”. Az 1703-as városalapítás ténye egyszerre több legenda születésének is melegágya volt. Az „*ablaknyitás Európára*” (mint hovatovább metafizikai magasságokba emelkedett *mítikus tett*)³ ideológiai helyiértéke mindenestre teljesen eliminálta annak valóság tartalmát, melynek rekonstruálására az egyik legplauzibilisebbnek tűnő magyarázat az, hogy a moszkovita Russz befolyása megjelent abban a térségben, amelyet a vikingek, majd Novgorod, a svédek, a Hanza-városok és Arhangelszk is igen nagyra értékelték. A „kétközpontúvá” vált Oroszországra vonatkozó magyarázatok tradicionális vonulata úgy írja le az orosz Moszkvát, mint meghitt, meleg fészket, egy természetes képződményt, kontrasztul állítva vele szemben a történelmi előzmények nélküli, művi, kozmopolita Szent-Pétervárt. A dichotómia másik értelmezése szerint orosz földön ez utóbbi volt a civilizált Európa előőrse, melynek harmóniájával, rendezettségével és szerveztségével szemben ott állt az ázsiai Moszkva által képviselt káosz, ésszerűtlenség és barbarizmus. Moszkva az *orosz nemzet fővárosa* – Szent-Pétervár az *Orosz Birodalomé*.⁴

Soviet and Post Soviet ... Helsinki, 2002. 19–43.

³ FEDCHIN, Philip: *The Political Rhetoric of the Official St. Petersburg Myth*. In: CHULOS, Chris J.–REMY, Johannes (eds.): *Saint-Petersburg. Russian, European and Beyond ...* 45–52.

⁴ KHUDDOLEY, Konstantin – TRATCHENKO, Stanislav: *The Russian Debate on the Role of St. Petersburg*. In: JOENIEMI, Pertti (ed.): *Saint-Petersburg. Russian, European and Beyond ...* 53–66.

A város alapítása több értelmezés szerint is – Róma létrejöttéhez hasonlóan – az origó; a semmiből hozták létre a Néva folyó mocsaras-ingoványos partján, éles kontrasztot képezve a korábbi káosz, a természet vadsága és a magasan civilizált város megalkotása között. Hasonló eszközökkel operált az 1917 utáni mítosz, amely azzal, hogy a „forradalom fővárosává” emelte Péter városát, cezúrát húzott, jelezve, hogy egy minőségileg is új, jobb korszak születésének vagyunk tanúi, új időszámítás vette kezdetét.⁵ Generációs szakadékok és társadalmi törésvonalak akadályozzák a jelzős szerkezetek megértését, a városhoz tapadó képzetek közötti átjárást.

*A szuverén hatalom skizofrén birtokosai
Nagy Pétertől a „Nagy” Sztálinig*

Európa és Oroszország véget nem érő kultúrharca az ország vezető embereinek elmentmondásos személyiségjegyeiben is fellelhető, legalábbis a róluk kialakított képzetek szerint. Így például I. Péter sok minden volt életében (hajóács, tanító, „egyszerű ember”, a néphez közel álló, már-már „demokratikus” cár), aki halála után hovatovább istenné dicsőült, ezzel is tovább fokozva a „nyugati civilizáló terjesztője” és az „ázsiai despota” amúgy is antagonisztikus vonásai közötti feszültséget. A Romanovok – ki tudja, talán tudatosan – szinte kultuszt csináltak e kettősség látszatának megőrzéséből az 1913-as bi-centenárium idején: oroszos vonásokkal ruházták fel II. Miklós cárt, aki szereti a népies ízeket, viszont modern európai kedvteléseknek hódol.

Külön kutatásokat szenteltek annak tanulmányozására, hogy Alekszander Nyevsz-

kij, a „Névai Győző” hagiográfiája⁶ milyen elemekkel gazdagodott eltérő koronként a páneurópai keresztény vonásoktól az orosz nemzeti „katona szent”-ig.⁷ Az ő személye kapcsán vetődik fel több aspektusa is az orosz birodalmi identitásnak. Az egyik a sok közül, hogy Moszkva és az orosz ortodox egyház Bizánc hagyományainak kizárólagos örököse, isteni küldetését teljesíti a történelmi koronként változó ellenség⁸ elleni harcban. A személyét övező mítosz oly erősen egybeolvadt az ébredő orosz nacionalizmussal az 1800-as évek elején, hogy még a nációk ellen harcoló szovjet önkép is tudott meríteni belőle.

Az orosz jellem alapösszetevői (a magas morál, a lojalitás a haza, illetve az uralkodó iránt, valamint a hit a nemzet felemelkedésében) mind-mind olyan értékek, amelyekre az októberi forradalom utáni szovjet korszak is építhetett, hasonlóan más átörökítésekhez, amelyekre az elemzések előszere-ttel hívják fel a figyelmet.

Alekszander Nyevszkijt, szekularizált formában, a sztálini propaganda is fel tudta használni, mint a németek ellen harcoló orosz nemzeti hőst. A posztszovjet történetírás viszont igen kemény ítéletet mondott a mongolokkal szövethető uralkodóról, de újabban már ennek a korábban szégyenlősen elhallgatott „diplomáciai bravúr-nak” is megszületett a pozitív interpretációja: Oroszország jövőjét mentette meg azal, hogy a Keletet választotta a dekadens Nyugattal szemben ...

A szovjet korszak (és főleg SZTÁLIN) csupa negatív jelzővel történő felruházásait a kilencvenes években talán természetesen és főleg problémamentesen lehetne tekinteni, ha a történelem gogoli köpönyegéből nem bújna elő folyton a múlt olyan problé-

⁵ Érdeemes végigfutni a város mitológiájának néhány állandó jelzőjén, amelyek nagyon plasztikusan tükrözik az imázs-formálók üzenetét: *Északi főváros* (= Moszkva politikai alternatívája); *ablak Európára*; *Péter városa*; *Észak Velencéje*; *Északi Róma*; *a fehér északák városa*; *három forradalom városa*; *a forradalom bölcsője*; *Lenin városa*; *a blokádkád hős városa* stb.

⁶ Szentek életrajzáról szóló írás.

⁷ MÄKI-PETÄYS, Mari: *Warrior and Saint. The Changing Image of Alexander Nevsky as an Aspect of Russian Imperial Identity*. In: *Imperial and National Identities* ... 45–69.

⁸ Tanulságos végiggondolni ezt a felsorolást is: tatárok, svédek, a katolikus Róma, a Nyugat, a németek, az „imperializmus”, a NATO stb.

mák képében, mint például a Nagy Honvédő Háború megítélése vagy az egy személy kezében összpontosuló ellenőrizetlen túlhatalom kérdése.

Az Ohrana-mítosz

Peter Sztruve mondta állítólag 1903-ban, hogy az Oroszország és a világ másik fele közötti különbség legszemléletesebben a cári titkosrendőrség mindenhatóságában ragadható meg. Nem csoda, hogy még napjainkban is mítoszok övezik, utódszervezeteivel (Cseka, NKVD, KGB) bezárólag. Ezek a hátborzongató mondai elemekkel tűzdelt elbeszélések (leegyszerűsített, tömör igazságtartamukkal) sok mindent elárulnak a tudományos kutatók számára az orosz birodalmi és nemzeti tudat anatómiájáról.

Ehhez képest nem is tűnhet meglepőnek a következő állítás, miszerint *maga az Ohrana is egy mítosz volt*, és egyfajta *imaginárius testületi identitás-ként* létezett még 1902-es hivatalos megalakítása után is, mint egy *szervezetszociológiailag pontosan körül nem határolható egység*. Mondáját valóságselemekből szőtték nagyon is valóságos személyek: a szervezet tagjai, üldözöttei és áldozatai, valamint a sztálini koncepciók perek vádjainak kifundálói⁹. Az orosz nemzettel szemben álló „Másik Hatalom” az elnyomás, az ázsiai jelleg és kegyetlen-despotikus önkényuralom szimbóluma volt, az orosz Bastille-já vált, amelyet 1917 után le kellett rombolni (hogy később újraépíthessék). Egy idő után már nemcsak az orosz emigráció¹⁰, hanem maga a cári kormány-

zat¹¹ is hinni kezdett az Ohrana mitikus tulajdonságaiban.

Az önkényuralmi rendszer ellenfeleinek arra is alkalmas volt az Ohrana, hogy valamivel szemben meghatározzák önmagukat. A „Mi” csoporttudat formálóinak tehát jól jött ez az ellenségkép (is), főleg ha tudjuk, hogy a totális rendszerek kritikájának egyik legfontosabb sarokköve a titkosszolgálatok diabolizálása. Az Ohrana által elkövetett bűnöket le nem kicsinyítve¹², elmondható, hogy egy bizonyos szempontból a *rendőr-állam* a modernizáció kísérőjelenségének tekinthető Oroszországban, átmenetnek a racionalizált abszolutizmusból a jogállamiság felé. Itt is kimutatható a nyugat-európai minta követése, nem kevés sajátos vonásával felruházva az orosz „másság”-nak.

Októberi forradalom novemberben: újabb mítoszok születése

„A nép forradalma felszabadította az elnyomottakat kizsákmányolóik rabigája alól.” Ezt a mondatot bármelyik szovjet történelemkönyvből idézhetnénk, legfőljebb az ornamentika lehetne gazdagabb, a tartalomban nem lenne eltérés. A „Nagy Októberi Szocialista Forradalom” a szovjet identitás bölcsője, amely nemcsak lokális jelentőséggel bírt, hanem az emberiség történelmére döntő befolyást gyakorolt. A szovjet ember több, más, mint a Föld többi népe, mert világforradalmi feladatai vannak – szólt a programideológia. Amikor nyilvánvalóvá vált, hogy e küldetés nem teljesíthető, felváltotta az „*ostromlott erőd*” sztálinista pszichózisa, 1945 után pedig követte ezt előbb a „*két szembenálló világrendszer*”, amelyet a „*békés egymás mellett*

⁹ Az Ohrana és a Cseka közötti kontinuitás mítoszának nincs valóságalapja, a szervezetet nem vették át a bolsevikok. Ennek ellenére a nagy perek idején (és később is) az egyik leggyakoribb vádpont volt a titkosrendőrséggel való együttműködés.

¹⁰ Főleg az európai nagyvárosokban élő oroszok igyekeztek (a befogadók számára) minél sötétebb színekkel lefesteni azt az országot, amelyet nem elég, hogy elhagyni kényszerültek, de még ebbéli minőségükben is zaklatja őket a titkosrendőrség.

¹¹ Bizonyított tényként kezelik, hogy azért végezték ki oly gyorsan SZTOLIPIN merénylőjét, mert titkosszolgálati ügynök volt Kijevben.

¹² Adatok az Ohrana „hatékonyságáról”: 1896 és 1912 között 3767 főt ítélték halálra a kerületi katonai bíróságok. Ezzel szemben 1905 és 1910 között kb. 9000 kormányhivatalnok esett merénylet áldozatául.

élés” képzavarával igyekeztek feloldani a hidegháborús évek után.

A bolsevikok számos illúzióval vágtak bele grandiózus kísérletükbe, melyek közül a *nemzeti önrendelkezés joga* volt talán az egyik legvonzóbb lózung a „népek börtönében” senyvedő, elnyomott nemzetiségek számára. A forradalom után felvázolt jövőképek megfelelően a munkások és parasztok hatalmát megtestesítő szovjet rendszerben megszűnik a nemzeti elnyomás, és egy magasabb értékrend mentén, a fejlődés eredményeként, a népek testvéri együttélésében oldódnak fel a korábbi ellentétek.¹³ Az ideológiai absztrakció szintjén szabatos filozófiai fogalmakkal operálva történt meg a „nacionalizmus” újradefiniálása, de a közérthetőségre törekvő politikai propagandában és az iskolai tankönyvek szintjén már sokkal vulgárisabb formában történt mindez. A szovjet ember, a „*homo sovieticus*” patrióta lehetett csak, a nacionalizmus a sovinizmus és az intolerancia szinonímája lett.

Mindezek ellenére – a témát kutatók szerint – a szovjet identitás a birodalmi tudat töretlen folytatása volt, ahol a vallást a marxista-leninista ideológia helyettesítette. Az osztályszolidaritás volt az a kötőanyag, amelynek a soknemzetiségű Szovjetunió különböző etnikumait össze kellett volna tartania. Paradox módon, a szovjet föderalista államszervezet nemzeti-etnikai elveken alapult, sok szórvány néptörzs létezése a történelem folyamán először részesült közjogi elismerésben azáltal, hogy a kulturális-közigazgatási autonómia valamilyen szintjére emelkedtek.¹⁴

Az orosz történelmi múlt és annak fontosabb szereplői átértékelődtek, a „sátáni” elődök egyikéből-másikából példakép lett (lásd például „Rettegett” Iván). Az orosz már nem Isten választott népe, hanem a forradalom és a kommunizmus letétemé-

nyese, az „idősebb testvér” a szovjet népek nagy családjában. Kiemelkedik abban a tekintetben is a többiek közül, hogy a Nagy Októberi Szocialista Forradalom központjai a nagy orosz városok voltak, míg a fehér ellenforradalmárok bázisa a peremterületeken helyezkedett el.

A bolsevik forradalom jelentőségének újraértékelése párhuzamosan haladt a kommunista politikai berendezkedés kritikájának erősödésével, s végül a Szovjetunió összeomlásával az októberi forradalom legendája mint makro-szintű csoportintegráló erő kihuny.¹⁵

A finn nemzeti fejlődés keretei

A továbbiakban a finn-orosz történeti kapcsolatok néhány identitás-formáló momentumára fogok utalni, természetesen a teljesség igénye nélkül. Olyanokra, mint például a *finn nacionalista kommunikáció sajátos értelmiségi tematikái*: az államalapítás és a szuverenitás kérdése; a „köztes” identitás kialakulása; a russzofóbia mint értelmiségi projekció; a finnugor „néprokonsági politika” etc.

A *balti népek*¹⁶ és a finnek fejlődése szempontjából a birodalmi központ közelsége meghatározó jelentőségű volt. Azzal a felszínes és történelmietlen beállítással szemben, amely a nemzeti fejlődésben való elmaradottság közvetlen okául az „oroszigá”-t jelöli meg, a valóságnak inkább az felel meg, hogy az említett társadalmak felvirágzását nem hogy nem vetette vissza az orosz fennhatóság, de inkább elősegítette azt. Szent-Pétervárral gazdasági és kulturális vonzereje meghatározó volt a térségben, és

¹⁵ JOENIEMI, Pertti: *The New Saint Petersburg: A Case of Border-making or Border-breaking*. In: Saint-Petersburg. Russian, European and Beyond ... 67–94.

¹⁶ A problémafelvetést lásd részletesebben a következő két tanulmányban.: MADE, Vahur: *The Cultural Angel, the Political Devil: The Historical Importance of St. Petersburg for Estonia*. Valamint: ŠČERBINSKIS, Valter: *Latvians in St. Petersburg, St. Petersburg in Latvia*. In: Saint-Petersburg. Russian, European and Beyond ... 21–36., illetve 37–43.

¹³ VÄHÄ, Eliisa: *Out of Opression. The Meaning of the October Revolution as Part of National Identity in Soviet History Textbooks*. In: Imperial and National Identities ... 100–112.

¹⁴ Lásd például a karél-finneket, akiknek a helyzetét mindkét kötet taglalja.

mint látjuk majd, katonai-politikai dominanciája sem értékelhető egyértelműen negatívan. Az érintett nemzetek kurzus-történetirásai „természetesen” könnyedén váltogatták a „sátáni” és „angyali” jelzőket – aktuális ideológiai céljaiknak megfelelően. Tehát a „másik oldalon” is születtek legendák, például a finn földön, finn verítékkal rabszolgamunkával 1703-ban felépített városról, az orosz megszállás elleni hősi ellenállásról és sosem volt partizánharcokról (1808–1809), vagy a két világháború közötti időkből, *Európa legkeletibb végváráról*, amely a nyugati keresztény civilizációt védte a „muzka” barbarizmussal szemben.

Már sokszor, sok helyen és a legkülönbélebb nyelveken leírták a következő, igen abszurdnak tűnő állítást: „1809-ben Oroszország elcsatolta Svédország keleti tartományait,¹⁷ és létrehozta Finnországot.” I. SÁNDOR – tanácsadója, Mihail Szperanskijra hallgatva – különleges státusszal és jogokkal ruházta fel a Finn Nagyhercegséget.

A kérdőjelek számát növelendő, ide kívánkozik az a kérdésfelvetés, hogy ha már megvolt az „ablak”, akkor miért kellett az oroszoknak az egész – amúgy a kortárs logisztika szempontjából teljesen értéktelen – országot elfoglalni? A történészek által adott válaszok alapján kiderül, hogy nincsenek meggyőző érvek sem a katonai, sem a gazdasági mögöttes szándékok bizonyítására. Maradjunk tehát annál a közismert és nem kevésbé meglepő érvelésnél, amely megteremtette a „kísérletező cárizmus” mítoszát: a birodalom határain belül nyugati típusú politikai rendszereket¹⁸ is találhattunk, melyek hasznos társadalmirányító elveit és megoldásait adaptálni akarták az orosz politikai rendszer modernizálása érdekében.

Ellentmondások, mítoszok és félremonográfiák eredője lett az „alkotmányozó

cár” cselekedete, mert ugyanazokkal az érvekkel lehet cáfolni az „államalapítást”, valamint a „kísérletezést”, mint amelyekkel annak létrejöttét bizonyítják.

Az úgynevezett „államépítő” finn nacionalizmus fejlődése szempontjából a fenti közjogi aktus valóságtartalma irreleváns: Szent-Pétervárhoz kapcsolódóan egy újabb mítosz született, és önálló életet kezdett. Az elemző szempontjából az a lényeges, hogy azokon a területeken, amelyeket ma „Finnország”-ként ismer a világ, a 19. század elején létrejöttek a finn nemzeti fejlődés keretei, még akkor is, ha:

- a megvalósulás és az eredeti politikai szándék nem fedik egymást (ismert politológiai paradoxon);
- a kortárs államelméletek általánosan elfogadott kritériumai szerint sem beszélhetünk szuverén finn államiságról, de valamiféle „perszonálunió”-ról sem;
- a célként tételezett finn nyelvű magaskultúra megteremtéséhez, a nemzeti mozgalom megszervezéséhez a többségben kizárólag svédül beszélő kulturális-politikai elitnek „kellett” hozzálátnia.

A hegelianus iskola finnországi képviselői az úgynevezett „turkui romantika” követői voltak, akik az egyetem szűk, belterjes világából kilépve (egy nagyobb, de hasonlóan szűk és belterjes értelmiségi-politikai elit tagjaiként) terjesztették a nemzeti eszmét, főleg HERDER gyakorlati útmutatásait követve.¹⁹

„Svédek nem vagyunk, oroszokká nem akarunk válni, legyünk tehát finnek!”²⁰

Kezdetektől fogva két versengő identitásprojekt feszült egymásnak a 19. század első

¹⁷ Svédül: „Österlanden”.

¹⁸ Finn Nagyhercegség, a Baltikum, „Kongresszusi” Lengyelország és Besszarábia. Talán az sem véletlen, hogy az Orosz Birodalom 7 egyeteméből 4 ezekben a „határállamok”-ban létesült: Turkuban (Åbo), Tartuban (Dorpat), Vilniusban (Vilna) és Varsóban.

¹⁹ Egyben szembesültek is avval a problémával, hogy (az ő kifejezéseiket használva) *a Jóisten nem volt annyira szisztematikus, mint a német filozófusok, és úgy rendelkezett, hogy különböző nyelvű és kultúrájú népek együtt éljenek és egy nemzetként érezzenek ...*

²⁰ A svédül elhangzott mondást ARWIDSON-nak, a finn nemzeti mozgalom egyik nagy alakjának tulajdonítják.

felében: a nyelvi-etnikai vonalat képviselő „fennomán”-ok és a hazafias-patrióta „svedomán” irányzat. Ez utóbbi a svéd nyelvű felsőbb osztályok azon rétegét képviselte, amely a svéd és a Nyugati tradíciókat hangsúlyozta. A Finn Nagyhercegség a *hazájuk* volt, de nyelvük és kultúrájuk révén nagyon közvetlenül kötődtek Svédországhoz és az európai Nyugathoz. Az ő értelmezésükben az Oroszországhoz fűződő viszony *egyenlő felek szerződésén alapult*, következésképpen a *Finn Nagyhercegség szuverén állam volt az Orosz Birodalom keretén belül*.

A fennománok gyakorlatilag ugyanabból a nyelvi-kulturális körből származtak, mint a svedománok; az alapvető különbség az volt közöttük, hogy ők a *többség nyelvének felvételére és kultúrájának felvirágoztatására* ösztökölték az elitet. A birodalmon belüli autonómia alatt „nemzetállam”-ot értettek, a fennálló *status quo*-t tekintették a finn nemzeti fejlődés legoptimálisabb keretének. A szent-pétervári hatalmi központhoz nagyon lojálisan, pozitívan viszonyultak, míg a korábbi svéd fennhatóság utáni sóvárgás – szerintük – az autonómia ellenében hatott. Ez viszont nem jelentette sem a nyugati civilizatorikus minták elutasítását, sem a birodalomba való beolvadás szándékát.

Itt kell megjegyezni, hogy az Orosz Birodalomból való kiválás szándéka nagyon sokáig egyik nagy áramlatban sem volt jelen, és ez elmondható a később megjelent releváns politikai erőkről, a szociáldemokratákról és az agráriusokról is. A 19. század elején alakult, kérészéletű *Aktív Ellenállás Pártja* hirdette illegálisból a teljes szuverenitás kivívásának programját, de ennek hiányoztak a reálpolitikai feltételei. A viszony másik oldalán, Pétervárott²¹ mindig is nagyra értékelték a finnek lojalitását, és to-

²¹ 1914: a németellenes hangulat miatt Pétervárra keresztelték át; 1924: a bolsevik vezér után a Leningrád nevet kapja; 1991-től ismét a német elnevezés: St. Petersburg, amely a közkeletű hiedelemmel ellentétben nem az alapító cárt, hanem a város védőszentjét, Péter apostolt jelöli.

lerálták a nemzeti mozgalmat, mert az – a század folyamán kétszer is fellázadó lengyelekétől eltérően – nem sértett birodalmi érdekeket, és segítette a volt anyaországtól való eltávolodást. A helyzet radikálisan megváltozott a nagyorosz nacionalizmus egységesítő törekvéseinek²² politikai programmá emelkedése után, de az úgynevezett *unifikációs kurzus* első kiadását elsodorta az 1905-ös forradalom, a másodikat pedig az I. világháború. (A Baltikumban és Lengyelországban másként alakult a történet.)

A világháború vége felé, a cár lemondása után a finn közjogi gondolkodás argumentációja szerint a szuverenitás visszaszállt a törvényhozásra, és egyre nagyobb támogatottságot kapott elitkörökben – a bolsevikok által is támogatott – nemzeti önrendelkezés gondolata, amelyet egyéb (itt nem részletezendő kül- és belpolitikai) események tovább erősítettek. Az Oroszországhoz való viszonyt elmergesítette az Ideiglenes Kormány politikája, a bolsevikok hatalomra jutása és a finn szociáldemokraták puccsát követő véres polgárháború. A korábban nem létező és a „fehér” értelmiség által 1918 után mesterségesen szított *oroszyűlőlet* nyomta rá bélyegét a két világháború közötti szovjet–finn viszonyra, hogy az 1945 után a nem kevésbé művi „baráti” kapcsolatoknak adja át helyét, melynek egyszerre *áldásos* és *nyomasztó* terheitől a szocializmus összeomlása szabadította meg Finnországot.

Gombos József

²² Az 1800-as végén indult unifikációs kurzus modernizációs programja több volt, mint pusztán nyelvi oroszosítás, mi több, ez utóbbi nem is volt olyan hangsúlyos, mint ahogyan azt a nemzeti történetírás néhol túldimenzionálta. A russzifikációnak az úgynevezett „Bunge-bizottság” által kidolgozott komplex terve egységes jogi- pénz- és adórendszert, modern közigazgatást akart megteremtteni, de ezt a munkát VITTE sem tudta befejezni.